

Tautosakos darbai 67, 2024, p. 53–66
 ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
 DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.24.67.03>

Žąsų vaizdinys lietuvių frazeologijoje

DIANA PLACHOVIČIŪTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilniaus universitetas

diana.plachoviciute@fsf.vu.lt

<https://orcid.org/0000-0002-1546-732X>

SANTRAUKA. Straipsnyje analizuojamas žąsų vaizdinys lietuvių frazeologijoje: siekiama nustatyti jo ypatumus, galimas sąsajas su kitais tradicinės kultūros reiškiniais. Tiriamąją medžiagą sudaro iš leksikografinių šaltinių surinkti lietuvių frazeologizmai, kuriuose minima žąsis, žąsinas arba žąsiukas. Juos išanalizavus matyti, kad pagrindiniai žąsų vaizdinio ypatumai susiję su paukščių išvaizda, būdo savybėmis, elgsena ir su jais atliekamais veiksmais. Frazeologijoje dėmesys kreipiamas į plėvėtas žąsų kojas, kaklą, mėlyną skilvį, nusileidusias dėtis ir nupeštos žąsies odos grublėtumą. Žąsys vaizduojamos kaip triukšmingi, avizhas mėgstantys rajūs paukščiai, jos eina kryptuodamos, viena paskui kitą. Vaizduojamos prieštariniai: jos gali suslapti, bet kartu jų plunksnos nepermirksta vandeniui. Frazeologijoje iškyta dvi žąsims priskiriamos būdo ypatybės: piktumas ir kvailumas. Žąsų ganymo vaizdinyje slypi reikšminga kultūrinė informacija, susijusi su pomirtinio gyvenimo suvokimu, pramogine ir ūkine veikla. Apskritai žąsų vaizdiniui frazeologijoje būdinga neigiama konotacija.

RAKTAŽODŽIAI: žąsies vaizdinys, frazeologija, lietuvių kalba, lietuvių tradicinė kultūra.

The Image of Geese in Lithuanian Phraseology

ABSTRACT. The article focuses on the image of geese in Lithuanian phraseology, attempting to define its peculiarities and possible connections with other phenomena of the traditional culture. The research material consists of Lithuanian phraseologisms picked out from the lexicographical sources and mentioning either goose, gander, or gosling. Analysis of these phraseologisms reveals that the main peculiarities of the image are related to appearance, character, and behavior of the birds, as well as to the actions performed with them. Phraseologisms emphasize the webbed feet of the geese, their neck, blue gizzard, enlarged reproductive organs, or scabrous skin when deplumed. Geese are depicted as noisy, greedy, oat-eating birds, they waddle in a line, following each other. Their image is not without controversies: they can get wet, but their feathers do not get drenched through. In phraseology, geese are mainly characterized as angry and stupid. The depiction of geese-tending conveys significant cultural information related to the notion of the afterlife, as well as entertainment

Received: 31/01/2024. **Accepted:** 13/05/2024

Copyright © Diana Plachovičiūtė, 2024. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

and economic activities. In general, the image of geese in Lithuanian phraseology is ascribed a negative connotation.

KEYWORDS: the image of geese, phraseology, Lithuanian language, Lithuanian traditional culture.

IVADAS

Manoma, kad žąsys – vieni pirmųjų prijaukintų naminių gyvūnų. Jas lengva pagauti perinčias; iš kiaušinių išsiritę žąsiukai prisiriša prie pirmo pamatyto didesnio judančio objekto – žmogaus arba kitos žąsies – ir pradeda jį arba ją sekoti (Armsstrong 1958: 56). Žąsies vaizdinys užfiksuotas senuosiuose XVI a. baltų rašytiniuose šaltiniuose. Motiejaus Strijkovskio kronikoje 1582 m. rašoma, kad Žemaitijoje ir kitose Lietuvos vietovėse nuėmus derlių būdavo rengiama puota, per kurią paskerdžiamos ir suvalgomos įvairių naminių gyvūnų poros, tarp jų žąsies ir žąsino. Tokia auka atsidėkojama dievui Žemininkui už gerovę ir gausų derlių (BRMŠ 2: 548). Vokiečių istorikas Lukas Davidas *Prūsijos kronikose* 1583 m. nurodo, kad žąsį ir kitus mažesnius naminius gyvūnus dievams aukodavo nepasiturintys arba į nedidelę bėdą pakliuvę žmonės (BRMŠ 2: 282). Kaip matyti, žąsys buvo ne tik vertingas maisto šaltinis, bet ir svarbi auka dievams. Žąsų ir apskritai naminių paukščių svarbą rodo menami specialūs žąsis, vištas, antis ir kitus paukščius globoję dievai – lietuvių dievas Šventpaukštinis (BRMŠ 2: 547) ir prūsų dievas Svaibratas (BRMŠ 2: 492).

Žąsų vaizdinys lietuvių lingvistų ir folkloristų darbuose tirtas fragmentiškai. Anna Karpovičienė yra atlikusi lietuvių ir latvių kalbų eksperimentinį ornitomorfizmų tyrimą. Jo rezultatai atskleidė, kad žąsis – vienas iš dažniausiai pasirenkamų paukščių pavadinimų žmogui apibūdinti. Tiek lietuviams, tiek latviams žąsis asocijuojasi su kvailumu ir nerangumu (Karpovičienė 2005: 98–99, 111). Gražinos Rosinienės (1990) lietuvių kalbos zoomorfizmų vartosenos analizė parodė, kad žąsies ir žąsino pavadinimais nusakoma specifinė žmogaus eisena, pyktis ir kvailumas. Mokslininkė nesiaiškino, kokie veiksniai lėmė zoomorfizmų gausą. Daiva Šeškauskaitė, tyrinėdama erotikos ir meilės sampratą lietuvių kultūroje, nurodė, kad žąsis simbolizavo meilę, santuokinę ištikimybę ir vaisingumą. Be to, žąsies vaizdinys buvęs svarbus lietuvių vestuvių papročiuose (Šeškauskaitė 2011: 130–131). Pranė Dundulienė, nagrinėdama paukščių vaizdinius mitologiniu, meniniu ir apeiginiu aspektu, užsiminė apie žąsį: lietuviai žąsį aukoję derliaus dievybėms, velnias galėjęs pasirodyti žąsies pavidalu (2006: 99, 137). Tačiau šie teiginiai nėra pagrindžiami jokiais tautosakos ar mitologijos tekstų pavyzdžiais.

Šio straipsnio objektas – žąsų vaizdinys lietuvių frazeologijoje. Siekiama atskleisti jo ypatumus, apčiuopti galimas sąsajas su kitais tradicinės kultūros reiškini-

niais. Tiriamąją medžiagą sudaro lietuvių kalbos frazeologizmai, kuriuose minima žąsis, žąsinas ar žąsiukas. Pagrindiniai frazeologizmų šaltiniai – *Frazeologijos žodynas* (FŽe) ir *Palyginimų žodynas* (PŽe). Iš jų surinkta medžiaga papildyta frazeologizmais, paskelbtais *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe). Frazeologizmai analizuojami tradicinės kultūros kontekste. Naudojama LKŽe iliustracine medžiaga, leidinyje *Lietuvių tautosaka* (LTt 3, 5) skelbiamais tekstais, Mato Slančiausko surinktomis pasakomis ir sakmėmis (ŠLSA, ŠLSP), Lietuvių tautosakos archyvo rankraštyno (LTR) medžiaga. Be to, pasitelkiami ornitologiniai enciklopediniai veikalai *Lietuvos fauna. Paukščiai* (LFP 1) ir *Lietuvos paukščių pažinimo vadovas* (LPPV). Juose išsamiai aprašyta žąsinių paukščių išvaizda, gyvenimo būdas ir elgsenos ypatumai.

Straipsnyje taikoma etnolingvistinė analizė, remiamasi frazeologijos tyrėjų Dmitrijaus Dobrovolskio ir Elisabeth Piirainen suformuotomis konvencionaliosios perkeltinės kalbos teorijos (angl. *Conventional Figurative Language Theory*) nuostatomis. Konvencionaliajai perkeltinei kalbai priskiriami konvencionalizuoti, t. y. pastovūs, iš atminties atkuriami, perkeltinės reikšmės posakiai: frazeologizmai, palyginimai, patarlės, tam tikros perkeltinės reikšmės kolokacijos ir sudurtiniai žodžiai (Dobrovolskij, Piirainen 2022: 2). Anot tyrėjų, analizuojant frazeologizmus ir kitus perkeltinės kalbos vienetus būtina atsižvelgti į tautosaką, mitologiją, religiją, literatūrą, papročius ir kitus kultūros reiškinius (ten pat: VII). Frazeologizmų motyvaciją ir kitas ypatybes atskleidžia juose užkoduota įvairi kultūrinė informacija: socialinio bendravimo aspektai (pavyzdžiui, lyčių ypatumai, elgsenos normos ir draudimai), materialiosios kultūros reiškiniai, tekstinė priklausomybė (citos ir nuorodos į kitus tekstus), fiktyvūs konceptualūs domenai (senoji pasaulėžiūra, religija, tikėjimai ir prietarai), kultūriniai simboliai (ten pat: 273–309). Taip pat taikomas analitinis aprašomasis metodas.

ŽĄSŲ IŠVAIZDOS YPATUMAI IR JŲ RAIŠKA FRAZELOGIZMUOSE, SUSIJUSIUOSE SU ŽMOGUMI, BEI FRAZEOLIGINIUOSE FITONIMUOSE

Žąsų kūnas tvirtas, stambus, jį dengia tankios plunksnos ir daugybė pūkų (LFP 1: 66). Priklausomai nuo paukščio rūšies, jis gali būti pilkos, pilkai rudos ar baltos spalvos, su šviesesnėmis arba tamsesnėmis sparnų plunksnomis (LPPV: 12–17). Šių paukščių kaklas ilgas, išlenktas ir gana storas, snapas masyvus, oranžinės arba rausvos spalvos (LFP 1: 66, 75; LPPV: 14). Frazeologijoje nėra pabrėžiami visi žąsų išvaizdai būdingi bruožai. Lyginamuosiuose frazeologizmuose, nusakančiuose žmogaus veiksmus, užsimenama apie žąsino kaklo formos ypatumus: *ištempęs kaklą kaip gagas* (PŽe: gagas), *eina kaip žąsinas kaklą iškėlęs (patiesęs)*, *snarkso ištiesęs kaklą kaip žąsinas*, *riečia nosį kaip žąsinas kaklą* (PŽe: žąsinas).

Frazeologijoje aptariamos žąsų odos ir plunksnų ypatybės. Frazeologizmu *žąsies oda* (DLKŽe: žąsis), arba *žąsies skūra* (LKŽe: šiuurpti), vadinama iš baimės, nuo šalčio arba kitų dirgiklių pašiuurpusi žmogaus oda: „Kūnas pradeda šiuurpti, pamačius lavoną, t. y. daros kaip žąsies skūra rupėta“ (LKŽe: šiuurpti), „Žvarba ėmė veršio liežuviu laižyti nugaras, žąsies oda apsitraukė kojos“ (LKŽe: žąsis). Frazeologizmas yra tarptautinis: angl. *goose bumps* (CEDT: 513), vok. *Gänsehaut* (RWI: 256), lenk. *gęsia skórka* (SFJP 1: 236), lat. *zosāda* (LFrV 2: 650), ital. *la pelle d'oca* (NDLI: 904). Tikėtina, kad jo motyvacijos pagrindą sudaro pašiuurpusios, mažais spuogeliais nusėtos žmogaus odos panašumas į grublėtą nupeštos žąsies odą: „Kap tik šalta, stovi žmogaus kūnas kap žąsis appešta“ (LKŽe: apipešti), „Kūno oda pašiuurpo lyg nupešto žąsyčio“ (LKŽe: žąsytis).

Žąsų plunksnas dengia specialus riebalų sluoksnius, nepraleidžiantis vandens ir neleidžiantis sušlapti (Hampl 2012: 139). Šis ypatumas motyvuoja lyginamuosius frazeologizmus *kaip vanduo nuo žąsies* (FŽe: vanduo), *kaip nuo žąsies (plunksnų, nugaros) vanduo nubėgo* (*nubyrėjo, nuriedėjo, nurietėjo, nutekėjo, nuvarvėjo*) (PŽe: vanduo). Jie apibūdina greit viską pamirštantį, į apkalbas ir pašaipas nereaguojantį žmogų: „Jo pašaiपा nuo Adomo nuvarvėdavo tartum nuo žąsies vanduo“, „Nebijok, vaikelai, nekalta esi, nuriedės visa kaip vanduo nuo žąsies plunksnų (greit viskas pasimirš)“ (PŽe: vanduo). Antroji reikšmė – „greitas ko praėjimas“: „Miegas kaip vanduo nuo žąsies nuriedėjo“ (FŽe: vanduo). Frazeologizmai žinomi kitose kalbose: lenk. *coś splywa po kimś jak woda po gęsi* „kas nors nutekėjo nuo ko nors kaip vanduo nuo žąsies“ (SFJP 2: 593), brus. *umo z zyci wađa* „kaip nuo žąsies vanduo“ (SFBM 1: 165), vok. *ablaufen wie das Wasser an der Gans* „nubėga kaip vanduo nuo žąsies“ (RWI: 28). Nerasta duomenų, rodančių, kad šie pasakymai būtų buvę pasiskolinti ir išversti į lietuvių kalbą. Greičiausiai tai frazeologiniai paralelizmai – keliose kalbose egzistuojantys ekvivalentiški frazeologizmai, realizuojami ta pačia metafora (Szerszunowicz 2004: 207).

Minėtas žąsų plunksnų ypatumas pasirodo ne tik frazeologizmuose, bet ir parlatrėse: „Ar ilgai ant žąsino vanduo stovi“ (LPPe: žąsinas), „Ant žąsies lietus nestovi“ (LPPe: žąsis), mįslėse: „Ateina ubagas, ant lopo lopas, per tuos lopus vanduo nepereina (neperteka). Žąsis“ (LTR 37/170/). Vis dėlto lietuvių frazeologijoje ne visada paisoma žąsų plunksnų ypatumo nesugerti vandens. Šlapią, sulytą žmogų lietuviai lygina su žąsimi: „Šlapia kap žąsis eini, nēr nei po pirštu sausa“, „Parejo visi varvantys kaip žąsys“, „Eina [žmonės] kai žąses sulyti“ (PŽe: žąsis).

Frazeologijoje atkreipiamas dėmesys į žąsų vidines kūno dalis ir išskyras. Pavyzdžiui, minimos žąsų dėtys – „paukščio patelės organas, kuriame susidaro kiaušiniai“ (DLKŽe: dėtys). Nudribusios, kabančios paukščio dėtys rodo, kad jame susiformavę kiaušiniai: „Nudribę dėtys, gal su kiaušiniu yra“ (LKŽe: dėtys). Su nusileidusiomis žąsų dėtimis pagal panašų įspūdį lyginama nusmukusių drabužių

apačia arba nukaręs žmogaus užpakalis: „Šlebės (suknelės) užpakalis nusileidęs kaip žąsies dėtys“, „Koks te vyras – užpakalis kone žemę siekia, nukritęs kaip žąsies dėtys“ (PŽe: dėtys). Lietuviams mėlyno daikto arba nuo šalčio pamėlusio žmogaus spalva primena žąsies skilvį (skrandį). Sakoma *mėlynas kaip žąsies skilvis*: „Kad dalgis mėlenas kaip žąsies skilvis – toks dalgis prastas“, „Tu paršalai – mėlynas kaip žąsies skilvis“ (PŽe: skilvys). Lyginamuoju frazeologizmu *kaip ant žąsino šūdo šarma (šarmas)* šaipomasi iš retų plaukų, ūsų: „Tų plaukų – kaip ant žąsino šūdo šarma (mažai)“, „Uostus tokius užsiaugino kaip an žąsino šūdo šarmas“ (PŽe: šarma). Frazeologizmo motyvaciją greičiausiai lemia išpūdžio panašumas tarp plaukų ar ūsų retumo ir šarmos menkumo.

Žąsies ir žąsino pavadinimai vartojami frazeologiniuose fitonimuose. Dalies jų motyvaciją lemia žąsies kojų panašumas į augalų lapų arba žiedų formą. Žąsų kojos tvirtos, su plaukiojamąja plėvele tarp pirštų (LFP 1: 66). Pelkinė puriena (lot. *Caltha palustris*) dėl gana apskritos, širdiškos lapų formos (VAP: 98), primenančios plėvėtus žąsies pirštus, turi frazeologinį pavadinimą *žąsies lopos* (VLKP: 248). Dažniau ji apibūdinama dūriniais *žąskojelė, žąskojė, žąskojis, žąsykojė, žąsytkojis* (LKŽe). *Žąsų kojėlėmis* (LKŽe: žąsis) vadinama žąsinė sidabražolė (lot. *Potentilla anserina*, VAP: 156), tačiau jos plunksniškų lapų forma nėra labai panaši į žąsies kojas. Pasak Aurelijos Gritėnienės, junginio *žąsų kojėlės* motyvaciją lemia augalo paskirtis: žąsys ir kiti naminiai paukščiai lesdavo susmulkintus žąsinės sidabražolės ūglius (2006: 161)¹. *Žąsies kūla* frazeologijoje vadinamas švendras (lot. *Typha*, LKŽe: žąsis). Žmonės galėjo išvelgti panašumą tarp didelės žiedų burbulolės ir storesnės sparno dalies, plg.: „Piktas žąsinas plaka su kūloms, su sparnų kulšimis“ (LKŽe: kūla)². Švendro pavadinimą taip pat motyvuoja augalo burbulolės plaukelių ir žąsies pūkų švelnumas, galimybė juos naudoti buitėje, pavyzdžiui, kamšalams (Gritėnienė 2006: 148): „Kai pradėdavom žaisti su žąskūliais, išsipūkuodavom nu galvos ligi kojų“, „Iš žąskūlių poduškas dirbdavo“ (LKŽe: žąskūlis). *Žąsino vynuogėmis* vadinama dvilapė medutė (lot. *Maianthemum bifolium*, LKŽe: žąsinas). Tai augalas, turintis mažas, tamsiai raudonos spalvos uogas, susitelkusias viršūninėje kekėje (VAP: 350), pagal formą galinčias priminti vynuoges. Žąsies pavadinimas čia veikiausiai turi vertinamąjį aspektą – pabrėžia uogų smulkumą ar menkumą. Apskritai frazeologiniai ir sudurtiniai fitonimai neretai būna vertinamojo pobūdžio – žymi augalo smulkumą ar menkavertiškumą (Gritėnienė 2006: 129). Pavyzdžiui, augalo prastumą nurodo frazeologiniai tokios piktžolės kaip daržinė pienė (lot. *Sonchus oleraceus*, VAP: 302) pavadinimai *žąsies usnis* ir *žąsies žolė* (LKŽe: žąsis).

1 Veikiausiai dėl to žąsinė sidabražolė dar vadinama *žąsiažole, žąslesa, kalakutžole* (LKŽe), *kalakuto rūtomis* (LKŽe: kalakutas).

2 *Kūla* žemaičių tarmėje gali reikšti blauzdą (LKŽe: kūla). Kiti sudurtinės darybos švendro pavadinimai: *žąsiakūlis, žąsikūlis, žąskūlis, žąsinkūlis, žąsiakūlė* (LKŽe).

Kartu jie gali žymėti augalo paskirtį: žąsų mėgstamas maistas esti įvairios žolės ir jų sėklos (LFP 1: 78).

Žąsų išvaizdos ypatumus atspindintys frazeologizmai nebūtinai siejami su žmogumi. Žąsų kojų forma, pūkų švelnumas – tai frazeologinius fitonimus motyvuojančios požymiai. Vis dėlto kelis fitonimus motyvuoja ir su žąsimi siejama augalo paskirtis arba menka vertė. Žmogui taikomų frazeologizmų metaforizacijos pagrindas – žmogaus ir žąsies išvaizdos panašumas. Šiuose frazeologizmuose dėmesys atkreipiamas į žąsies kaklo ir dėčių formą, skilvio spalvą, odos ir plunksnų ypatybes.

ŽĄSŲ BŪDAS IR ELGSENOS YPATUMAI BEI JŲ RAIŠKA FRAZEOLOGIZMUOSE

Žąsys geba skaudžiai įžnybti snapu ir smarkiai užtvoti sparnais; didesnis agresyvumas būdingas patinams: „Žąsis įsikibs, ka gnybs, ta kruvinai iškęs“ (LKŽe: žąsis), „Žąsinas kad privis, tai kad žnybia, kad duoda su sparnais!“ (LKŽe: žąsinas). Žąsinai saugo žąsis ir jauniklius, vos pajutę menkiausią pavojų puola (LFP 1: 77). Pikčiausi būna pavasarį, poravimosi metu (Buračas 1993: 266). Todėl pradėdant Sekminėmis piemenų tradicija buvo rengti ne tik jaučių, avinų, ožių, bet ir žąsų varžybas (ten pat: 265–266; Urbanavičienė 2000: 333). Tuo metu žąsininkai suleisdavo muštis žąsinus ir aiškindavosi, kieno patinai stipriausi (Buračas 1993: 266). Tautosakoje, pavyzdžiui, pasakose apie gyvūnus, populiarius pikto žąsino vaizdinys: žąsinas šnypštė ir sparnais puolė vilką, vaikščiojusį kartu su šventaisiais (ŠLSP: 60–62); supykęs žąsinas grasina jaučiui, kad priimtų jį į trobelę (LTt 3: 111–114); žąsinas kartu su kitais naminiiais gyvuliais muša juos papjauti norėjusį vilką (LTt 3: 114–115).

Kaip matyti iš pateiktų pasakojamosios tautosakos pavyzdžių, žąsys, ypač patinai, tradicinėje kultūroje buvo traktuojami kaip pikti paukščiai. Tokia traktuotė sutampa su pikto žąsino ir žąsies įvaizdžiu frazeologijoje. Lyginamuoju frazeologizmu *piktas lyg žąsinas* (PŽe: žąsinas) nusakoma vidinė žmogaus ypatybė – piktumas. Frazeologizmas *peklos žąsis* skirtas „barningai, piktai moteriai“ (FŽe: pekla). Jame pasitelktas krikščioniškojo pomirtinio gyvenimo – pragaro – vaizdinys. Slavizmui *pekla* (lenk. *piekło* „pragaras“) apskritai būdinga pastovioji neigiama konotacija, frazeologizmai su šiuo dėmeniu nusako neigiamas žmogaus savybes ar kitus nepalankiai vertinamus dalykus (Jasiūnaitė 2023: 6), pavyzdžiui: *peklos menturis* „kiršintojas“, *peklos ugnis* „gangrena“, *peklos vanduo* „degtinė“ (FŽe: pekla). Frazeologizmas *peklos žąsis* minimas ir pasakojamosios tautosakos tekstuose. Pavyzdžiui, buitinėje pasakoje „Kitą kartą“ (AT 1678) esama epizodo, kuriame karaliaus sūnus, pamaldžiai auklėtas ir niekada nesutikęs moters, pirmą kartą pamatęs merginą paklausė tėvo:

– Tėtušėli, gi kas ten teip gražu? – rodydams su pirštu į mergaitę ir su linksmomis akelėms žiūrėdams. Tėvs, jį norėdams nugandinimu nudrausti, sakąs: – Vaikei, ten ta tai peklos žąsis... Sūnus atsidūsėjęs: – Ai ai, tėveli, kad ir man tokios reikėtų!.. (ŠLSA: 78)

Galima daryti prielaidą, kad *peklos žąsis* – folklorinės kilmės frazeologizmas. Atkreiptinas dėmesys, kad pirminiu frazeologizmų šaltiniu neretai būna pasakos, sakmės ir kiti tautosakos tekstai. Ilgainiui sąsaja tarp frazeologizmo ir tautosakos teksto užmirštama, frazeologizmas tampa savarankišku šnekamosios kalbos vienetu (Jasiūnaitė 2010: 24; Piirainen 2011: 68–69).

Kita žąsies būdo ypatybė, frazeologijoje priskiriama žmogui, – kvailumas. Kvailas žmogus lyginamas su žąsimi, sakoma *kvailas kaip žąsis*: „Didelė kaip karvė, kvaila kaip žąsis“, „Aš jum (jus) visą gyvenimą mokiau, o jūs kaip žąselės“ (PŽe: žąsis). Neišmanėliui taikomas frazeologizmas *žąsies galva*: „Iš vakarykščio egzaminu pavarė mergiščią, palydėdamas tą žąsies galvą įžadu – jei neišmoksianti, išlaisykianti tik per jo lavoną“ (FŽe: žąsis). Kvailumas – tariama žąsies būdo ypatybė, nepagrįsta jokiais tikrovės faktais ar tyrimais, kurie įrodytų menką šio paukščio protą³. Žmonių įsivaizdavimą, kad žąsis – kvailas paukštis, galėjo lemti tam tikri jos bruožai. Vienas išryškėja pasakojamojoje tautosakoje, kai etiologinėje sakmėje apie žąsį pasakojama:

[V]ienas ūkininkas turėjo labai kvailą dukterį, taigi liepė jai nuolatos sėdėti už krosnies ir žmonėms niekuomet nesirodyti. Bet atsitiko taip, kad vieną vasaros dieną, kai visi namiškiai dirbo lauke, atėjo į tuos namus visai žilas senelis, o buvo tai Viešpats Dievas. Nieko seklyčioje neradęs, jisai norėjo jau išeiti, bet tuomet atsiliepė iš užukrosnio kvaila mergaitė: „ga ga ga!“ Supyko Senelis ant tos rėksnės ir pavertė ją žąsimi. Užtat žąsis ir šiandien yra kvailumo pavyzdys (MT 9: 67).

Kaip matome, žąsiai kvailumas galėjo būti priskirtas dėl garsaus gagenimo.

Žąsys – triukšmingi, išskirtinį balsą turintys paukščiai: „Mūsų žąses rėkauja“ (LKŽe: žąsis), „Žąsinas paskun žąsis eima ir rėkia: ga ga ga!“ (LKŽe: žąsinas). Žąsų gagenimą nusakantys „visuotinai įsigalėję skiemengarsiai“ *gir gir, ga ga* nėra tikslus žąsų skleidžiamų garsų imitavimas – jie suprantami kaip simbolinis žąsies balso įvardijimas (Račiūnaitė–Vyčiniene 2010: 165). Frazeologijoje žąsų vaizdinys apibūdina žmogaus kalbėsenos ypatumus: *klega kaip žąsis (žąsys), rėkia kaip žąsys* (PŽe: žąsis), *besiginčija kaip žąsinai* (PŽe: žąsinas). Lyginimas su žąsimis žymi neigiamą

3 Lietuvių kalboje rastume ir daugiau analogiškos struktūros frazeologizmų, kuriuose kvailumas nepagrįstai laikomas kurio nors gyvūno ar net daikto ypatybe: *vištos galva* „apie neprotingą, neišmanantį žmogų“ (LKŽe: višta), *avies galva* „žioplys, kvailys“ (FŽe: avis), *durnas kaip gaidys* (FŽe: gaidys), *kvailas kaip pagalys* (PŽe: pagalys), *kvailas kaip pantis* (PŽe: pantis).

požiūrį į plepius, triukšmingus, vienas kitą perrėkti bandančius, besiginčijančius žmones: „Boba kaip žąsis čerakuoja, t. y. pleperuoja (tauzija)“, „Jie visi vienan balsan rėkia kaip žąsys“ (PŽe: žąsis), „Ką tu čia gargatuoji (garsiai šneki) lyg žąsinas?!“, „Besiginčija kaip žąsinai“ (PŽe: žąsinas). Frazeologizmais *žąsiukas švėkščia gerklėje* (FŽe: žąsiukas), *dvasuoja kaip žąsytis* (PŽe: žąsytis), *gargia kaip žąsiukas* (PŽe: žąsiukas) metaforiškai norima pasakyti, kad žąsies jauniklio skleidžiami garsai primena sunkų ligoto žmogaus alsavimą: „Ligi senis į kalną užsikelia, tai jau ir žąsiukas gerklėj švėkščia“ (FŽe: žąsiukas), „Nebė i jam sveikatos, dvasuo[ja] kai žąsytis, i gana“ (PŽe: žąsytis), „Jau seniukas gargia kaip žąsiukas, musėt mirs“ (PŽe: žąsiukas). Iš aptartų pavyzdžių matyti, kad frazeologijoje žąsų balsas vertinamas išskirtinai neigiamai.

Žąsies ir kito naminio gyvūno, dažniausiai kiaulės, vaizdiniu frazeologijoje reiškiamas nesusikalbėjimas: *susikalba kaip žąsis su kiaule* (PŽe: žąsis), *susišneka (kalbasi) kaip žąsinas su kiaule* (PŽe: žąsinas). Lyginamieji frazeologizmai pasižymi ironija: „Šiek tiek mokėjau rusiškai, kai žąsis su kiaule“ (PŽe: žąsis), „Dar nemoki susišnekėti – kaip žąsinas su kiaule tyru taru, tyru taru“ (PŽe: žąsinas). Kituose variantuose kiaulę pakeičia antis, višta arba žemaitis: *šneka kaip žąsis su antimis*, *susišneka kaip žąsis su višta*, *nesusišneka kaip žąsis su žemaičiu* (PŽe: žąsis). Minėtieji lyginamieji frazeologizmai sudaryti antitezės būdu. Nesusikalbėjimą perteikia žąsų ir kitokią balsą turinčio naminio gyvūno arba kita tarpe kalbančio žmogaus priešinimas. Tokiu pat būdu sudaryti ironiški lyginamieji frazeologizmai *giminiuojasi kaip lapė su žąsim* (PŽe: lapė) ir *giminiuojasi kaip vilkas su žąsinu* (PŽe: vilkas). Juose prastus santykius nusako žąsų ir plėšraus gyvūno priešinimas. Neatmestina galimybė, kad šie pasakymai nurodo į gyvulines pasakas, kuriose žąsys tampa lapės ir vilko grobiu (LTt 3: 79, 178; ŠLSA: 153; ŠLSP: 290–293).

Frazeologijoje išryškėja žąsų mitybos ypatumai. Populiarus yra žąsų, mėgstančių avižas, vaizdinys. Šį vaizdinį iliustruojantys lyginamieji frazeologizmai yra ironiški, išjuokiantys žmogų: iron. *bijo kaip žąsis avižų*, *derasi kaip žąsis su avižomis*, *susišnekėjo kaip žąsis su avižom* (PŽe: žąsis), *garga kaip žąsys prie avižų* (PŽe: žąsys), *gausi (atimsi, sulauksi) kaip iš žąsies (iš žąsino) avižas (avižų)* (PŽe: avižas) ir panašūs. Avižos ir kiti grūdai, sėklos, želmenys, žolės yra pagrindinis žąsų maistas (LFP 1: 78). Todėl gera ir sotų gyvenimą, kai niekuo nereikia rūpintis, apibūdina lyginamieji frazeologizmai *gera kaip žąsims avižose* (PŽe: žąsims) ir *gyvena kaip žąsis ant žirnių aruodo* (PŽe: žąsis). Žąsų, mėgstančių avižas, vaizdinys sudaro ne tik frazeologizmą, bet ir patarlių vaizdo branduolį: „Žąsinui avižos labai brangios“ (LTR 469/282/), „Tos avižos ne dėl to žąsino“ (LPPe: aviža), „Iš žąsino avižų nenupirksi“ (LPPe: žąsinas).

Frazeologijoje žąsys vaizduojamos kaip rajūs paukščiai: *geria kaip žąsiukai* (PŽe: žąsiukas), *prigurgė kaip žąsinas* (PŽe: žąsinas), *ryja kaip gagai* (PŽe: gagas), *gurkia kaip žąsis* (PŽe: žąsis). Su jomis lyginamas daug, dideliais kąsniais valgantys žmo-

nės: „Močia kaip žąsis tik gurkia, tik valgo“ (PŽe: žąsis), „Prigurgiau baltos duonos kaip žąsinas kleckų“ (PŽe: žąsinas). Su žąsiuku lyginamas smarkiai geriantis žmogus: „Gėrė vynelį kap žąsėlukas“ (PŽe: žąsėlukas), „Kad jie geria, kad jie geria kaip žąsiukai“ (PŽe: žąsiukas). Pažymėtina, kad *žąsimi* arba *žąsinu* buvo vadinamas degtinės butelis: „Šnapsą pardavinėjo žąsinais ir gorčiais“ (LKŽe: žąsinas), „Atsimenu, brolis žąselę jam fundijo, kad priimtų į vyrus“ (LKŽe: žąsė). Tačiau frazeologinių svaigiųjų gėrimų pavadinimų, sudarytų su *žąsimi*, neužfiksuota⁴. Frazeologizme *žąsies vestuvės* „išgertuvės gavus pirmą algą“ žąsies vaizdinys greičiausiai metaforiškai pakeičia butelio vaizdinį: „Susėdus vakarienės iškėlė vadinamas žąsies vestuves“ (FŽe: vestuvės). Spėtume, kad degtinės butelio kakliukas primena žąsies kaklą.

Žąsys yra nevikrūs paukščiai, juda krypuodamos (LFP 1: 66), viena paskui kitą, plg.: prievėksmį *žąsele* „virtine, vienas paskui kitą“ (LKŽe: žąsele). Frazeologizmas *žąsies žaru* nusako žmonių ėjimą vienas paskui kitą: „Bet takas iš tikrųjų siaurutis, reikia žąsies žaru traukti“ (FŽe: žąsis). Frazeologijoje *žąsies žingsniu* vadinamas lėtas ėjimas: „Jau žąsies žingsniu pradedu paeit“, o *žąsies žygiu* – ėjimas atsitūpus: „Mūs Adė žąsies žygiu eina“ (FŽe: žąsis). Žąsų eisenos ypatumai atsispindi lyginamuosiuose frazeologizmuose *eina kaip žąsys paskui viena kitą* (PŽe: žąsys), *eina kaip žąsinas* (PŽe: žąsinas), *eina kaip žąsis krypuodama* (PŽe: žąsis) ir panašiuose. Jie apibūdina žmonių ir kitų objektų judėjimą: „Mūso Kazė tikra kripė, eina kaip žąsis kryvliuodama“, „Lyg žąsikė krypuodama pareina Bronė“ (PŽe: žąsis), „Tos mašinos kap žąsys paskui viena kitą tik eina, tik eina“ (PŽe: žąsys). Krypuojanti žąsis žmonėms asocijuojasi su svirduliuojančiu girtuokliu. Sakoma, kad toks žmogus *žąsinėja* „girtas vaikščioja kaip žąsis“: „Prigėręs ans y[ra] ramus, žąsinė[ja], bet nekela lermų“, „Tu tik pažiūrėk, kaip tas girtuoklis žąsinėja!“ (LKŽe: žąsinėti). Frazeologijoje girto žmogaus eiseną lyginama su žąsiuko: „Eina [girtas] kai žąsiokas“ (PŽe: žąsiokas).

Frazeologizmuose *žąsiną (pa)matyti per tvorą mėžantį (myžant)* „daug vargti“ ir *žąsiną parodyti per tvorą mėžant (myžant)* „primušti, prilupti“ (FŽe: žąsinas) vaizduojamas žąsino elgesys prieštarauja logikai – gyvenime toks veiksmas nėra įmanomas. Šiais absurdiškais pasakymais rodomas sąmojis: „Pasigyveno, kol buvo mergina. O dabar pamatys žąsiną per tvorą mėžant“, „Palauk, bene aš sugriebsiu brūklį, tai parodysiu žąsiną per tvorą mėžant“ (FŽe: žąsinas).

Kadangi žąsys buvo neatsiejama ūkių gyvenimo dalis, žmonės pastebėdavo jų elgsenos ypatumus, juos apibendrindavo ir perkeldavo žmogui, rečiau kitiems objektams. Be to, perkėlimo pagrindu tapdavo ne vien tikros, bet ir tariamos žąsies būdo ypatybės bei menami veiksmai. Frazeologizmais, įtraukiančiais žąsies pavadinimą, norima nusakyti ir pašiepti žmogaus būdą, kalbėseną, eisną, valgymą, gėrimą ir kitus veiksmus.

4 Degtinė gali būti vadinama frazeologizmais su gyvūnų pavadinimais, pavyzdžiui: *šeško ašaros* (FŽe: šeškas), *ožio pienas* (FŽe: ožys), *rupkės ašaros* „naminė degtinė“ (FŽe: rupkė).

SU ŽĄSIMIS ATLIEKAMŲ VEIKSMŲ ATSPINDŽIAI
FRAZEOLOGIZMUOSE

Frazeologija pasitelkia ne tik žąsų elgesį, bet ir su jomis atliekamus veiksmus. Populiariausias jų – ganymas. Ganymas apskritai laikomas viena anksčiausių, kartu su gyvulių auginimu atsiradusių žmonių veiklų (Krikščiūnas 2020: 7). Piemenimis dažniausiai būdavo vaikai ir paaugliai, piemenauti pradėdavę nuo šešerių ar septynerių metų (Mikštaitė-Čičiurkienė 2010: 139). Prūsijos lietuvių buitį ir papročius 1621 m. aprašęs Erhardas Wagneris teigė, kad žąsiaganystė – veikla, kuria vaikai pradėdavo mokslus (EW: 18). Apie žąsų ganymą nuo ankstyvo amžiaus sužinome iš LKŽe pateikiamos iliustracinės medžiagos: „Biškį paaugai, tujau žąsų eik ganinti“, „Pasamdo kokį vaiką, tai ganė žąsis, indikus“, „Vos kelnes vaikas panešė, jau eita žąsų ganyti“ (LKŽe: žąsis).

Frazeologijoje žąsies ganymu galima nusakyti snaudimą: *žąsis ganyti* „sėdint snausti“ ir *žąsis paganyti* „kiek pasnausti“: „Ar jau tu žąsis ganai?“, „Eik šalin, aš dar nors žąsis paganyčiau“ (FŽe: žąsis). Antroji frazeologizmo *žąsis ganyti* reikšmė „žaišti tokį žaidimą“: „Einam žąsų ganyti – aš būsiu vilkas, tu būk žąsinas, kiti vaikai – žąsys“ (FŽe: žąsis). Frazeologizmas siejamas su vaidybinio pobūdžio gaudynių žaidimu, kurį mėgdavo žaišti piemenys (Urbanavičienė 2000: 330). Jo metu vaikai pasiskirsto vaidmenimis: vienas vaikas būna *vilku*, kitas – *žąsinu*, o likusieji – *žąsimis*. Žaidime vilkas gauda žąsis, o žąsinas jas gina (LTt 5: 997).

Be to, frazeologizmai su žąsų ganymo vaizdiniu (panašiai kaip ir ankstesniame poskyryje aptarti posakiai apie krypuojančias žąsis) dažniausiai nusako svirduliuvimą, šlitinėjimą apgirtus: „Tokio blaivininko – pirmadienį žiūriu, Jurbarko gatvėmis žąsiukus varinėja“ (FŽe: žąsiukas), „Pareina mūsų tėvelis žąsyčius varinėdamas“ (FŽe: žąsytis). Reikšmę „svirduliuoti, šlitiniuoti girtam“ turi šie frazeologizmai: *žąsis varinėti*, *žąsis varyti*, *žąselę ginti* (FŽe: žąsis), *žąsiukus varinėti*, *žąsiukus ganyti* (FŽe: žąsiukas), *žąsyčius varinėti* (FŽe: žąsytis), *eina kaip žąsis gainiodamas* (PŽe: gainiodamas), *eina kaip girtas žąsis varinėdamas* (PŽe: girtas). Jų motyvacija remiasi girtu žmogaus ir krypuojančias žąsis varančiojo eisenos panašumu. Žmonės taip pat įžvelgė panašumą tarp žąsiukų gaudymo ir nelygaus ratų judėjimo: „Ratas mėtosi į šonus, žąsiukus gauda“, „Jau ir vežimas, kad ratai žąsiukus gauda“ (FŽe: žąsiukas).

Frazeologijoje ganymo vaizdinys gali būti siejamas su mirtimi. Frazeologizmai *žąsis ginti į Dievą* ir *žąsis varyti į Dievą* vartojami reikšmė „mirti“ (LKŽe: žąsis). Šie ir panašūs pasakymai, pavyzdžiui: *vištas gano pas Dievą* „miręs“ (FŽe: višta), *pas poną Dievą eiti ant ganiavos* „mirti“ (FŽe: ponas), *avelių ganyti pas Abraomą nuėjo* „mirė“ (FŽe: avelė), kalba apie pomirtinį gyvenimą senojoje lietuvių pasaulėžiūroje. Pomirtinis pasaulis buvo įsivaizduojamas kaip ganykla, kurioje ganosi gyvuliai virtę mirusieji, o jais rūpinasi Dievas. Tokių vaizdinių radimasi ir įsitvirtinimą veikė vertimasis gyvulininkyste (Vėlius 1987: 170, 187–188). Sukrikščionintuose

vaizdiniuose ganytojo vaidmenį atliekantis Dievas prižiūri, kad gyvuliai būtų išganyti, t. y. mirusieji būtų išlaisvinti iš pragaro kančių (Beresnevičius 1990: 96). Etnolingvistė Birutė Jasiūnaitė ganymo vaizdinį frazeologijoje susieja su kitokia pomirtinio gyvenimo samprata: po mirties žmonės užsiima tais pačiais darbais kaip ir gyvieji (2010: 323). Pasak jos, minėtieji frazeologizmai „išreiškia velionio pomirtinio darbavimosi idėją: aname pasaulyje jam reikėsia ganyti naminius gyvulius ar paukščius“ (ten pat).

Mirtį nurodo ir kitas frazeologizmas su žąsino pavadinimu – *žąsiną matyti per tvorą* „būti netoli mirties“ (FŽe: žąsinas), plg.: *per tvorą šokti į kitą pusę, per tvorą būti, už tvoros eiti* „mirti“ (FŽe: tvora). Frazeologijoje tvora suvokiama kaip riba, skirianti gyvųjų ir mirusiųjų pasaulį, žyminti perėjimą iš vieno pasaulio į kitą (Masiulionytė 2008: 87). Mirtį nusakantys frazeologizmai yra eufemistinio pobūdžio. Mirtis suvokiama kaip gąsdinantis, sunkiai paaiškinamas reiškinys. Vienas iš būdų sumažinti mirties baimę – tiesiogiai neįvardyti paties dalyko, jo pavadinimą pakeisti eufemizmu (Smetona 2015: 152–153). Be to, eufemizacija siekiama ne tik sumažinti mirties baimę, bet ir apsaugoti nuo galimos pasekmės – mirties prišaukimo (Jasiūnaitė 2005: 112–113).

Užfiksuotas dar vienas eufemistinis frazeologinis pakaitalas *žąsį pamušti* „pagadinti orą“: „Einam į kitą kambarį, jau čia žąsį pamušė“ (FŽe: žąsis). Oro pagadinimas suprantamas kaip nemalonus, nemandagus fiziologinis veiksmas. Tačiau nėra visiškai aišku, kodėl oro pagadinimui eufemizuoti pasirinkta žąsis. Kituose analogiškos struktūros ir reikšmės eufemistiniuose frazeologizmuose *šeškę paleisti* (FŽe: šeškas) ir *stintas užvežti* „pagadinti orą, pasmardinti“ (FŽe: stinta) pasirenkamas stiprų, nemalonų kvapą turinčio gyvūno pavadinimas (Smetona 2015: 102). Pati žąsis neskleidžia nemalonaus kvapo. Todėl galima spėti, kad frazeologizmas atsirado dėl garsinio panašumo – išeinant dujoms pasigirstantis garsas yra panašus į žąsies skleidžiamus garsus.

Aptartieji frazeologizmai yra sukaupę kultūriškai svarbios informacijos apie liaudies ūkinę veiklą ir pramogas, pomirtinio gyvenimo sampratą ir mirties suvokimą. Pagrindinis su žąsimis atliekamas veiksmas, atsispindintis frazeologizmuose, – tai *žąsų ganymas*. Perkeltine reikšme žąsų ganymas frazeologijoje nusako snaudžiantį, žaidžiantį arba svirduliuojantį girtą žmogų, nelygų ratų judėjimą, be to, pakeičia mirties sąvoką.

IŠVADOS

Išanalizavus frazeologizmus, kuriuose minima žąsis, žąsinas ar žąsiukas, išryškėja tikros ir menamos žąsies savybės, į kurias atkreipė dėmesį kalbos vartotojai, kurdami frazeologizmus. Šios ypatybės susijusios su kai kuriais žąsų išvaizdos, būdo

ir elgesio bruožais, taip pat su veiksmiais, atliekamais su žąsimis. Frazeologizmuose minimi žąsų išorinių ir vidinių kūno dalių, išskyrų pavadinimai, įvardijami šie išskirtiniai žąsų išvaizdos ypatumai: plėvėtos kojos, riestas arba tiesios formos kaklas, mėlynos spalvos skilvis, nusileidusios dėtys ir grublėta nupeštos žąsies oda. Frazeologijoje užfiksuotas šlapios žąsies vaizdinys, nors čia pat nurodoma žąsų plunksnų ypatybė nesugerti vandens.

Frazeologijoje žąsys traktuojamos kaip pikti paukščiai, ir tai sutampa su tradicinėje kultūroje paplitusiu pikto žąsų, ypač žąsino, įvaizdžiu. Šio įvaizdžio susiformavimą nulėmė agresyvus žąsų elgesys: jos šnypščia, puola ir skaudžiai apžnaibo. Tariama, tikrovės neatitinkanti žąsies būdo ypatybė – kvailumas. Viena iš priežasčių, kodėl žąsis siejama su kvailumu, veikiausiai bus skardus paukščio klegėjimas. Žąsų balsas vertinamas neigiamai, pabrėžiamas jo garsumas. Žąsys vaizduojamos kaip rajūs, avižas mėgstantys paukščiai. Jų eisenai būdingas išskirtinumas ir nerangumas: eina krypuodamos, viena paskui kitą. Žąsys priešinamos kitiems naminiams gyvūnams arba plėšrūnams. Kai kurie frazeologizmai nusako su žąsimis atliekamą veiksmą – ganymą. Frazeologijoje žąsų ganymas turi papildomų kultūrinių reikšmių: jis perteikia kultūriškai svarbią informaciją, susijusią su ūkine ir pramogine veikla, pomirtinio gyvenimo samprata.

Frazeologizmai, kuriuose minima žąsis, yra metaforiškai motyvuoti: jų reikšmės perkėlimo pagrindą sudaro žąsų ir žmogaus, rečiau kitų objektų išvaizdos, būdo ir veiksmų panašumas. Frazeologiniuose fitonimuose žąsies pavadinimas ne tik atspindi išorinį žąsų kojų ir augalo lapų, žiedų formos panašumą, bet ir nurodo augalo paskirtį arba menkavertiškumą. Perkeltinei frazeologizmų reikšmei būdingas neigiamas vertinimas. Frazeologizmai su žąsų vaizdiniu pašiepia žmogaus išvaizdos trūkumus, nusako jo blogus charakterio ir elgesio bruožus: piktumą, kvailumą, plepumą, triukšmingumą, nesugebėjimą susikalbėti, girtavimą, godų valgymą ir kitus. Dėl to žąsis frazeologijoje paprastai turi neigiamų konotacijų.

ŠALTINIAI

- AT – *The Types of Folktale: A Classification and Bibliography: Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen*, translated and enlarged by Stith Thompson, (*FF Communications* 154), Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 1964.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 2*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001.
- CEDT – *Collins English Dictionary and Thesaurus*, Glasgow: Harper Collins, 2005.
- DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyriausiasis redaktorius Stasys Keinys, 8-as patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021, elektroninė versija (<https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas>).
- EW – Erhardas Wagneris. *Prūsijos lietuvių, gyvenančių Įsruties ir Ragainės apskrityje, buitės ir papročiai*, iš lotynų kalbos vertė Arvydas Baronas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

- FŽe – *Frazeologijos žodynas*, rengė Irena Ermanytė, Ona Kažukauskaitė, Gertrūda Naktinienė, Jonas Paulauskas (redagavo), Zita Šimėnaitė, Angelė Vilutytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001, elektroninė versija, 2015 (<https://ekalba.lt/frazeologijos-zodynas>).
- LFP – *Lietuvos fauna. Paukščiai* 1, Vilnius: Mokslas, 1990.
- LFrV – Alise Laua, Aija Ezeriņa, Silvija Veinberga. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca* 2, Rīga: Avots, 1996.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20: elektroninė versija, Vilnius, 1941–2002, 2005 (www.lkz.lt).
- LPPe – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*: elektroninis sąvadas (<http://archyvas.ilti.lt/elpp/lt>).
- LPPV – Vytautas Jusys, Saulius Karalius, Liutauras Raudonikis. *Lietuvos paukščių pažinimo vadovas*, Kaunas: Lututė, 2012.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvo rankraštnas.
- LTt – *Lietuvių tautosaka* 3: *Pasakos*, paruošė Leonardas Sauka ir Adelė Seselskytė, Vilnius: Mintis, 1965; 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, paruošė Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, 1968.
- MT – *Mūsų tautosaka* 9: *Dievas Senelis*, surinko Jurgis Elisonas, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisija, 1935.
- NDLI – Fernando Palazzi. *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana*, Milano: Fratelli Fabbri Editori, 1974.
- PŽe – Klementina Vosylytė. *Palyginimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, elektroninė versija 2015 (<https://ekalba.lt/palyginimu-zodynas>).
- RWI – *Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, herausgegeben von der Dudenredaktion, Mannheim: Dudenverlag, 2002.
- SFBM – I. Я. Лепешаў. *Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы* 1, Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2008.
- SFJP – *Słownik frazeologiczny języka polskiego* 1–2, Stanisław Skorupka, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1967–1968.
- ŠLSA – *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*, surinko Matas Slančiauskas, parengė Norbertas Vėlius ir Ada Seselskytė, Vilnius: Vaga, 1975.
- ŠLSP – *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*, surinko Mato Slančiausko bendradarbiai, parengė Norbertas Vėlius, Vilnius: Vaga, 1985.
- VAP – Algirdas Lekavičius. *Vadovas augalams pažinti*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- VLKP – Jonina Lipskienė. *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

LITERATŪRA

- Armstrong Edward A. 1958. *The Folklore of Birds: An Enquiry Into the Origin and Distribution of Some Magico-religious Traditions*, London: Collins.
- Beresnevičius Gintaras 1990. *Dausos: pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulyje*, Vilnius: Gimtinė-Taura.
- Buračas Balys 1993. *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius: Mintis.
- Dobrovolskij Dmitrij, Piirainen Elisabeth 2022. *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Dundulienė Pranė 2006. *Paukščiai senuosiuose lietuvių tikėjimuose ir mene*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Gritėnienė Aurelija 2006. *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Hampl Lubomír 2012. *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie*, Bielsko, Biała: Wydawnictwo Naukowe ATH.
- Jasiūnaitė Birutė 2005. „Eufemizmai tarmėse bei tautosakoje: problemos ir perspektyvos“, *Baltistica*, 6 priedas, p. 101–117.

- Jasiūnaitė Birutė 2010. *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jasiūnaitė Birutė 2023. „Frazeologizmai su žodžiais pragaras ir pekla“, in: *Profesorius Norberto Vėliaus skaitymai 14: Apie velnius ir velniaovas baltų religijoje ir mitologijoje: pranešimų tezės*, 2023 m. balandžio 20–21 d., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 5–6.
- Karpovičienė Anna 2005. „Lietuvių ir latvių kalbų ornitonimų eksperimentinis tyrimas“, *Linguistica Lettica* 14, p. 97–113.
- Krikščiūnas Povilas 2020. „Vargo ir šelmystės dainos“, in: *Lietuvių liaudies dainynas 25: Darbo dainos 3: Ganymas, medžioklė, žvejyba*, parengė Povilas Krikščiūnas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–28.
- Masiulionytė Virginija 2008. „Riba tarp šiapus ir anapus bei ją ženklinantys simboliai lietuvių tautosakoje ir frazeologijoje“, *Filologija* 13, p. 77–91.
- Mikštaitė-Čičiurkienė Regina 2010. „Kategorija ‘piemuo’ – socialinis kultūrinis klasifikacijos principas“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 33, p. 133–154.
- Piirainen Elisabeth 2011. “Idiom Motivation From Cultural Perspectives: Metaphors, Symbols, Intertextuality”, in: *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, edited by A. Pamies, D. Dobrovol’skij, Baltmannsweiler: Schneider Verlag, p. 65–74.
- Račiūnaitė-Vyčiniene Daiva 2010. „Sutartinių giedojimas tarsi paukščių giesmė: gamtos ir kultūros santykis“, *Lietuvos muzikologija* 11, p. 161–173.
- Rosinienė Gražina 1990. *Kodėl „raudonas kaip vėžys“?*, Vilnius: Mokslas.
- Smetona Marius 2015. *Lietuvių kalbos eufemizmai: raiška ir motyvacija*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas (<https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:8283971/datastreams/MAIN/content>).
- Szerszunowicz Joanna 2004. „Paralelizmy frazeologiczne w analizie komparatywnej“, *Białostockie Archiwum Jezykowe* 4, p. 207–220.
- Šeškauskaitė Daiva 2011. *Erotika tautosakoje*, Sargeliai: Kruenta.
- Urbanavičienė Dalia 2000. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*, Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.
- Vėlius Norbertas 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: folklorinio velnio analizė*, Vilnius: Vaga.